

Az egészséges környezethez való jog átfogó védelme az Emberi Jogok
Európai Bíróságának gyakorlatában

A doktori értekezés tézisei

PTE ÁJK Doktori Iskola, Nemzetközi- és Európajogi alprogram

Szerző: Hermann Veronika

Témavezetők:

Horváth Zsuzsanna egyetemi docens

Mohay Ágoston Csanád adjunktus

Pécs, 2016

I. Az értekezés váza

1. Bevezető

- 1.1. A központi probléma meghatározása
- 1.2. Az értekezés felépítése és alkalmazott módszerek
- 1.3. A téma aktualitása

2. Az egészséges környezethez való jog koncepciója

- 2.1. Az elmélet
 - 2.1.1. A környezet és az emberi jogok kapcsolata
 - 2.1.2. Emberi jogi attribútumok
 - 2.1.3. Az egészséges környezethez való jog, mint emberi jog
 - 2.1.4. Az egészséges környezethez való jog és a fenntartható fejlődés
- 2.2. A gyakorlat
 - 2.2.1. Nemzetközi egyezmények és soft law források
 - 2.2.2. Alkotmányos szabályozás
 - 2.2.3. Az Európai Unió releváns szabályozása
- 2.3. Összegzés

3. Az egészséges környezethez való jog jogállása az EJEB joggyakorlatában

- 3.1. AZ EJEE jelentősége a környezetvédelemben
- 3.2. Élethez való jog
- 3.3. Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog
- 3.4. Tulajdonhoz való jog
- 3.5. Környezeti eljárási jogok
 - 3.5.1. Információhoz való jog
 - 3.5.2. Döntéshozatalban való részvétel
 - 3.5.3. Igazságszolgáltatáshoz való jog
- 3.6. Jogérvényesítés
 - 3.6.1. A kérelem beadása és a 47-es szabály
 - 3.6.2. Elfogadhatósági vizsgálat
 - 3.6.3. Az eljárás érdemi szakasza
- 3.7. Összegzés

4. Konklúzió

- 4.1. Egészséges környezethez való jog, mint emberi jog
- 4.2. Az egészséges környezethez való jog alanyi köre
- 4.3. Az egészséges környezethez való jog tartalmi elemei
- 4.4. Egészséges környezethez való jog és az EJEE/EJEB
- 4.5. De lege ferenda
- 4.6. Zárszó

II. Az értekezés központi témája

Napjainkban a nemzetközi közösségnek többek között olyan globális környezeti problémákkal kell szembenéznie, mint a klímaváltozás, a vízhiány, a hulladékprobléma, vagy a biológiai sokszínűség rohamos csökkenése. A nemzetközi környezetjog határozott fejlődést tudhat maga mögött e globális környezeti problémák megjelenésével összhangban. A környezetvédelem és az emberi jogok védelmének kapcsolata a környezeti tárgyú nemzetközi jogi dokumentumok 1972 óta tartó gyarapodásával párhuzamosan lett a vizsgálatok tárgya.

Az emberi jogok védelme és a környezetvédelem közötti összefüggések felismerése, valamint e két védelmi rendszer összekapcsolása hívta fel a figyelmet egy meghatározott tulajdonsággal bíró (*egészséges*) környezethez való jog elismerésének az igényére.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (*továbbiakban EJEE vagy Egyezmény*), mint az emberi jogok európai regionális védelmének bázisa, nem tartalmaz kifejezett rendelkezést az egészséges környezethez való jogról, sem az emberi környezet védelméről. Az Egyezmény rendszere csak közvetve járul hozzá a környezetvédelemhez az Emberi Jogok Európai Bíróságának (*továbbiakban Bíróság, strasbourgi bíróság vagy EJEB*) gyakorlata által. A strasbourgi bíróság ugyanis már levezette az egészséges környezethez való jog néhány elemét az Egyezményből. Ez a megoldás azonban a fennálló jogok környezeti dimenziójának a felismerését, és nem a fennálló rendszernek környezeti jogokkal való bővítését jelenti. A meglévő védelem szintje így vélhetően alacsonyabb a megvalósíthatónál.

Az értekezésben célom, hogy bemutassam, hogyan védhető a környezet a lehető legnagyobb mértékben az Emberi Jogok Európai Bírósága által. Az értekezés így nem környezetjogi, hanem emberi jogi elemzés annak ellenére (*vagy azzal együtt*), hogy a témája tág értelemben a környezetvédelem. A tanulmány központi kérdése a következő: *Hogyan biztosíthatja az Emberi Jogok Európai Bírósága az egészséges környezethez való jog lehető legmagasabb szintű védelmét?*

Az értekezés fő kérdésének a megválaszolásához az alábbi alkérdések tárgyalása szükséges:

- Mi igazolja a környezet emberi jogi eszközökkel történő védelmét?
- Illeszkedik-e az egészséges környezethez való jog az emberi jogok halmazába?
- Hogyan határozható meg az egészséges környezethez való jog alanyi köre?
- Melyek az egészséges környezethez való jog tartalmi elemei?
- Az egészséges környezethez való jog mely elemeit védi az EJEE, illetve a strasbourgi bíróság?
- Hogyan biztosíthatná az EJEE, valamint az EJEB az egészséges környezethez való jog hiányzó elemeinek védelmét?

III. Tézisek összefoglalója

Az emberi jogok és a környezet védelme közötti kapcsolat kiindulópontja az a tény, hogy a környezeti károkozás sérthet meghatározott emberi jogokat, valamint az egészséges környezet elősegíti bizonyos emberi jogok élvezetét. E komplex összefüggérendszerrel kapcsolatos nézetek alapvetően két véglet körül és között helyezkednek el.

Az egészséges környezethez való jog klasszikus felfogása szerint (*antropocentrikus megközelítés*) bizonyos, már elismert és védett első generációs polgári és politikai jogokon keresztül (*élethez való jog, a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog, valamint a tulajdonhoz való jog*) védhetőek a környezeti eljárási jogok is. A környezeti eljárási oldal erősítése által az államok védelemben tudják részesíteni az egyén életét, magánéletét és tulajdonát a környezeti károkozással szemben. Ez a nézet nem tekinti önálló emberi jognak az egészséges környezethez való jogot. Az antropocentrikus felfogás ellenpólusa, az *ökocentrikus megközelítés*, amely az egészséges környezethez való jogot szolidaritási jogként képzei el, és amelynek alanya inkább a kollektíva, mint az egyén. E megközelítés a védelmi kört már a lehető legjobban kiterjeszti: önálló jogként kezeli az egészséges környezethez való jogot, amely alanyi jogként is megjelenik a már jól ismert eljárási jogok mellett. E nézőpont a környezetre az emberi közösséget körülvevő, önmagából fakadó értéknek tekint.

E megközelítések alapján az egészséges környezethez való jog elméletének központi kérdéskörei a következők: önálló emberi jogként való elismerés, a jog mögött meghúzódó védendő érték (*tárgy*), a jog alanyi köre, valamint a jog tartalmi elemei.

1. Egészséges környezethez való jog, mint emberi jog

Emberi jog-e az egészséges környezethez való jog? E kérdés megválaszolásához a következő emberi jogi fogalomból indultam ki: az emberi jogok olyan alapvető morális jogok, amelyek kölcsönös jogokat és kötelezettségeket keletkeztetve egyenlő morális státuszt biztosítanak alanyaik számára, ezáltal védve az emberi méltóságot. Az emberi méltóság védelme így az emberi jogok absztrakt/általános célja, amely eléréséhez vezető megvalósítási mód a jog előtti egyenlőség biztosítása. A méltóság

arra vonatkozóan ad támaszpontot, hogy milyen vonatkozásokban szükséges az egyenlőség biztosítása.

A nemzetközi jog által eddig védelem alá vont emberi jogok tárgyai természetükben eltérőek, e jogokat az emberi méltóság köti össze. Az emberi méltóság sérelme nem minden esetben idéz elő emberi jogi sérelmet, valamint nem minden – az emberi méltósággal összefüggésbe hozható – élethelyzet fedhető le egy emberi joggal. Ennek értelmében meg kellett találnom azt a filtert, amely a méltósággal kapcsolatos viszonyokból kiszűri azokat, amelyek alkalmasak emberi jogvédelemre. Ehhez a nemzetközi jog által már elismert emberi jogok szűk értelemben vett tárgyaiból indultam ki (*szabadság, biztonság, jogalanyiség, jogorvoslat, tisztességes tárgyalás, állampolgárság, házasság, tulajdon, munka, pihenés, oktatás, egészség, kultúra, tudomány, művelődés, stb.*), melyek végső soron egy-egy szükségletet jelölnek, így biztosítva a méltóságot (*egyenlő morális státuszt*). A kutatásom során arra jutottam, hogy minden emberi jog megfeleltethető egy, vagy több szükségletnek, csak úgy, ahogyan minden szükséglet kifejezhető egy vagy több emberi joggal. Az emberi szükségletek tehát a méltóság bizonyos szintű leképezését jelentik. Az emberi jogok speciális tárgyai így hozzárendelhetőek egy-egy szükséglethez. A szükségletek tehát azok a tényezők, amelyek egyfajta filter-funkciót ellátva kiemelik a méltóság kategóriájából azokat az emberi méltósággal kapcsolatos élethelyzeteket, amelyek alkalmasak emberi jogvédelemre.

Emberi jog-e ezek alapján az egészséges környezethez való jog? Kötődik-e a kérdéses jog egy szükségleti kategóriához, védve ezáltal az emberi méltóságot? Az egészséges környezethez való jog egy olyan környezet iránti igényt fejez ki, amelyben biztosított az egészségre nem káros étel, víz, levegő, valamint életkörnyezet. Ez az igény egyértelműen a biológiai szükségletekhez kötődik. E jog mögött meghúzódó legerősebb szükséglet ugyanis annak az igénye, hogy a környezet elemei ne legyenek károsak az ember egészségére, illetve ne veszélyeztessék azt. Magától értetődő, hogy ha egy egyén olyan környezetben él, amelyben nem képes egészséges vízhez, vagy ételhez hozzájutni, vagy a levegő olyan mértékben szennyezett, hogy az veszélyezteti az egészségét, az nem egyeztethető össze az emberi méltósággal. Az egészséges környezethez való jog általános célja tehát a méltóság védelme, míg speciális célja a környezet védelme.

2. Az egészséges környezethez való jog alanyi köre

A kutatásom során a következő megválaszolendő elméleti kérdés az egészséges környezethez való jog alanyi köre volt. E kérdés megválaszolásához a fenntartható fejlődés fogalmából indultam ki. A fenntartható fejlődés egy olyan fejlődés kívánalma, amely kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk képességét saját célkitűzéseinek kielégítésére. A fenntartható fejlődés fogalmával egybevág a generációk közötti méltányosság, amely azt fejezi ki, hogy egy generációnak úgy kell kielégíteni a szükségleteit, hogy az ne veszélyeztesse a rákövetkező generációt, saját szükségleteinek kielégítésében. Egy fejlődés csak akkor fenntartható, ha a generációk közötti méltányosság biztosított. A generációk közötti méltányosság tehát *sine qua non* eleme a fenntartható fejlődésnek.

A generációk közötti méltányosság nem egyenlő a generáción belüli méltányossággal, amely egy adott generáción belüli, a méltányosságból fakadó jogokat és kötelezettségeket jelenti. A generációk közötti méltányosság, a generáción belüli méltányosság nélkül nem valósulhat meg. A jelen generáció, mint kollektíva, a generációk közötti méltányosságon alapuló környezeti jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezik, míg az egyén joga a generáción belüli méltányosságból eredeztethető. A generáción belüli és a generációk közötti méltányosságból adódóan a jelen generációnak meg kell őriznie a természeti erőforrásokat, fenn kell tartania a környezet minőségét, és lehetővé kell tennie a jövő generációk számára, hogy hozzáférjenek ehhez az örökséghez. E kötelezettség pozitív oldala a környezet minőségének megőrzése, negatív oldala pedig a környezetszennyezés és a környezeti károkozás megelőzése. Az egészséges környezethez való jog tehát nem csak a jelen generáció, de a jövő generáció érdekeit is védi, azonban csak a jelen generáció esetében beszélhetünk jogról. A jövő generáció esetében, jogalany híján csak az egészséges környezethez fűződő érdekről, és így érdekérvényesítésről lehet beszélni.

Az egészséges környezethez való jog a környezetet emberi jogi eszközökkel védi, így az szükségképpen korlátozott. A környezet az egészséges környezethez való jog alapján nem önmagából fakadó értéke miatt részesül védelemben, hanem azért, mert az az emberi élet alapját képezi, és így az emberi méltóság biztosításához elengedhetetlen. Az egészséges környezethez való jog speciális tárgya a potenciális károsodás közvetlen áldozata, a környezet, mint az emberi létfenntartás feltétele/az

emberi élet természeti alapja, és célja ezek védelme. Ez a tárgy megfeleltethető egy emberi szükségletnek (*biológiai szükséglet*), amely alkalmassá teszi arra, hogy a nemzetközi jog, az egészséges környezethez való jogot önálló emberi jogként védelem alá vonja.

3. Az egészséges környezethez való jog tartalmi elemei

Az egészséges környezethez való jog tartalmi elemeinek a feltárásához a legrelevánsabb nemzetközi, Európai Unió, és nemzeti szintű jogforrásokat vizsgáltam meg. A megvizsgált nemzetközi jogi jogforrásokból látható, hogy a nemzetközi közösség már el/felismerte az egészséges környezethez való jogot. Annak védelmét azonban inkább kívánatos célként, semmint klasszikus védelmi jellegű alanyi jogként kezeli. Az egészséges környezethez való jog eljárási oldala már dinamikusabb képet mutat. A környezeti eljárási jogok védelme terén a legnagyobb előrelépést az Aarhusi Egyezmény jelenti, amely egyúttal a környezeti eljárásjogok európai védelmi rendszerének a legmagasabb védelmi standardját adja (*47 részes félből 41 európai állam, valamint maga az EU is szerződő fele az Aarhusi Egyezménynek*). Az Aarhusi Egyezmény a leghatékonyabb megoldásokat felhasználva, a környezeti információhoz való jog, a döntéshozatalban való részvétel, valamint az igazságszolgáltatáshoz való jog részletes szabályait adja.

Az információhoz való jog alapján:

- a hatóságok *kérés esetén (meghatározott környezeti információkat kérés nélkül is) a nyilvánosság rendelkezésére kell, hogy bocsátsák a kért környezeti információt;*
- az információ meghatározott esetekben megtagadható (*szűk értelmezés*);
- az információhoz való jog megsértése esetén, lehetőség van a törvény által létrehozott független és pártatlan testület előtt felülvizsgálati eljárást kérni.

A döntéshozatalban való részvétel joga alapján:

- az *érintett nyilvánosságot*, a környezeti döntéshozatali folyamat korai fázisában, megfelelően, időszerűen és hatékonyan tájékoztatni kell a javasolt tevékenység, illetve döntés részleteiről;
- az érintett nyilvánosság számára biztosítani kell az ehhez szükséges összes releváns, és rendelkezésre álló információba való betekintés lehetőségét;

- a nyilvánosság részvételét biztosítani kell a döntéshozatal korai fázisban, amikor az összes választási lehetőség még nyitott és lehetővé kell tenni, a nyilvánosság számára, hogy előterjessék megjegyzéseiket, információikat, elemzéseiket vagy véleményüket;
- ezen eredményeket megfelelő mértékben figyelembe kell venni, majd a döntés kimeneteléről a nyilvánosságot tájékoztatni kell;
- a döntéshozatalban való részvétel jogának csorbulása esetén, *az érintett nyilvánosság* azon tagjai számára, akik *kellő érdekeltséggel* bírnak a szóban forgó döntésben, független és pártatlan testület előtt felülvizsgálati eljárásra jogosultak.

Az igazságszolgáltatáshoz való jog alapján a *nyilvánosság* számára, akik megfelelnek a *nemzeti jogrendszerben esetlegesen lefektetett kritériumoknak*, biztosítani kell a közigazgatási és bírói eljárásokhoz való hozzáférés jogát, hogy megtámadhassák magánszemélyek és hatóságok olyan lépéseit és mulasztásait, amelyek ellentmondanak a környezetre vonatkozó *nemzeti jog* rendelkezéseinek. Itt az önálló igazságszolgáltatáshoz való jogot látjuk, amely már nincs érintettséghez kötve, így az a környezetvédő civil szervezetek számára is nyitott. Az állam a jogrendszerében lefektethet bizonyos kritériumokat, tekintve, hogy az Aarhusi Egyezménynek nem célja az *actio popularis* biztosítása. Ugyanakkor az állam nem határozhat meg olyan szigorú feltételeket, hogy az gyakorlatilag lehetetlen helyzetbe hozza a civil szervezeteket. Maga az Európai Unió is csatlakozott az Aarhusi Egyezményhez. Ennek ellenére az EU környezeti eljárásjoga hiányos, mivel nem biztosítja az önálló igazságszolgáltatáshoz való jogot. Az EU-jog az egészséges környezethez való jogot, mint alanyi jogot sem szabályozza. A nemzetközi és EU jogforrásokat tekintve eddig tehát csak az egészséges környezethez való jog eljárási oldala nyert teret.

Nemzetközi szintről a nemzeti szintre áttérve kimutattam, hogy az Európa Tanács 47 tagállamának alkotmányban a következő elemek találhatóak meg az egészséges környezethez való joggal kapcsolatban:

- környezeti eljárási jogok;
- jövő generációkért érzett felelősség;
- környezetvédelem, mint állami cél/feladat, állampolgári kötelezettség, vagy mint más alkotmányos jogok korlátozási alapja;

- természeti erőforrások racionális használata;
- kompenzáció/szennyező-fizet elve;
- környezeti károsítás tilalma;
- megelőzés/elővigyázatosság elve.

Az ET államok többsége rendelkezik az egészséges környezethez való jogról, a generációk közötti méltányosságról, valamint az állam kötelességévé teszi a környezet védelmét. A környezet védelme, a generációk közötti méltányosság illetve az egészséges környezethez való jog maga az ET államok többségében alkotmányos érték. 47 államból 30 állam alkotmányában található meg a környezet védelme, mint érték, vagy kötelezettség; 25 alkotmányban az egészséges környezethez való jog maga; valamint szintén 25 állam alkotmányában a generációk közötti méltányosság elve. Európa polgárainak közel 2/3-át olyan alkotmány védi, amely nemcsak a környezet védelmére van tekintettel, de az egészséges környezethez való jogra, és a generációk közötti méltányosságra is. Egyes alkotmányok részletesebb vizsgálatánál látszik, hogy attól, hogy egy alkotmány kifejezetten tartalmazza az egészséges környezethez való jogot, netán alkotmányos alapjognak is minősíti azt, az nem feltétlenül jelenti e jog klasszikus védelmi jellegű alanyi jogként való kezelését (*Magyarország*). Ugyanakkor egyes államok alkotmánya bár nem tartalmazza e jogot, az alkotmányos szabályozás mégis olyan magas és komplex szintet ér el, hogy az egészséges környezethez való jog egyes elemei gyakorlatilag védelmet nyerne (*Svájc*). Más államok esetében bár csekély számú környezetvédelmi rendelkezést találunk az alkotmányban, de a bírói gyakorlat levezette az egészséges környezethez való jogot az alkotmány más rendelkezéseiből (*Olaszország*).

A környezetszennyezés sérthet bizonyos emberi jogokat: az élethez való jogot, az egészséghez való jogot, a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogot vagy a tulajdonjogot. Fontos elhatárolni az egészséges környezethez való jog sérelmét, a környezetszennyezés által más emberi jogokban bekövetkezett sérelmekről. A környezethez való jog tárgya ugyanis nem az élet, az egészség, a magán- és családi élet, vagy a tulajdon, hanem a környezet. Az egészséges környezethez való jog speciális célja a környezetnek, mint az emberi élet természeti alapjainak a védelme. Egészséges környezethez való jog helyett így pontosabb a *környezet védelméhez való jog* kifejezés. A környezet védelméhez való jognak azonban

nincs egy klasszikus értelemben vett alanyi jogi része, mivel e jog tárgya nem köthető kifejezetten egy jogalanyhoz (*egy egyénhez vagy egy kollektívához*). A környezet védelméhez való jog *kvázi* alanyi oldala a környezet védelme, a környezetszennyezés megelőzése, valamint a természeti erőforrások racionális használatának biztosítása, mint állami kötelezettségek. Ezen kötelezettségek a környezet védelméhez való jog eljárási jogaival kényszeríthetők ki.

A környezet védelméhez való jog az eljárási oldal alapján tartalmazza a környezeti információhoz való jogot, a döntéshozatalban való részvételhez való jogot, és az igazságszolgáltatáshoz való jogot is. Ezen három eljárásjog segítségével biztosítható az emberi élet alapjainak védelme, a jelen és a jövő generációk érdekében. E három eljárási jog mindenkit megillet. Az egyéneket azért, mert ők a jelen generáció megtestesítői. A környezetvédelmi nem-kormányzati szervezeteket pedig azért, mert ők egyszerre képviselik a jelen és a jövő generációit. Az NGO-k érdekvédő szervezetek lévén, rendelkeznek azzal a potenciállal, hogy ellássák a jelen és a jövő nemzedékek érdekeinek érvényesítését is, amely a generációk közötti méltányosság miatt szükséges, és amit csak úgy lehet elérni, ha mind a jelen, mind a jövő nemzedékek érdekvédelme biztosított. A jelen generáció egyénei sokszor nincsenek tisztában a jogsértéssel, ezért szükséges az ő érdekeiket is garanciálisan becsatornázni. A környezet védelméhez való jog védendő köre továbbá a jövő generációi is. A jövő generációk nem lehetnek jogalanyok, így a jövő generációk környezet védelméhez való jogáról nem is beszélhetünk, kizárólag a jövő generációk egészséges környezethez fűződő érdekéről. Ezen érdek pedig az eljárásjogokon keresztül védhető. Az NGO-k az érdekvédelmi tevékenységüket is csak a három környezeti eljárásjogon keresztül tudják ellátni.

A környezeti eljárási jogok alapján mindenkinek joga van meghatározott környezeti *információhoz* hozzáférni. A környezeti információ fogalmát a lehető legtágabban, míg a megtagadást a lehető legszűkebben kell értelmezni. Az államnak nem csak kérés esetén, de meghatározott időközönként kérés nélkül is nyilvánosságra kell hoznia meghatározott környezeti információt, valamint információ gyűjtésére is köteles. A *döntéshozatalban való részvételhez való jog* alapján a jogosultak kellő időben valódi lehetőséget kell, hogy kapjanak a részvételre, a környezetre jelentős hatást gyakorló tevékenységek, környezettel kapcsolatos tervek, programok, politikák, és a

környezetvédelem szempontjából jelentős végrehajtó jellegű szabályok, illetőleg az általánosan körtelező érvényű szabályozó eszközök előkészítésénél, módosításánál vagy felülvizsgálatánál. Az *igazságszolgáltatáshoz való jog* környezeti kérdések esetében egy különálló jogként funkcionál, valamint magában foglalja az információhoz való jog és a döntéshozatalban való részvétel jogának a kikényszeríthetőségét is. Az igazságszolgáltatáshoz való jog (*mint önálló eljárási jog*) alanya megtámadhatja a magánszemélyek és hatóságok olyan lépéseit és mulasztásait, amelyek ellentétesek az egészséges környezethez való jogból származó kötelezettségekkel.

4. Egészséges környezethez való jog és az EJEE/EJEB

Hogyan védi ehhez képest az EJEB az egészséges környezethez való jogot/környezet védelméhez való jogot?

Az EJEB joggyakorlatában az élet, a magán- és családi élet, valamint a tulajdon élvezetét a környezeti károkozástól. Az Egyezmény 2. cikke alapján az államnak biztosítania kell, hogy környezeti károkozás (*beleértve a természeti katasztrófát*) nem sérti az élethez való jogot. A 8. cikk alapján az államnak megfelelő intézkedések meghozatalával és ezek végrehajtásával védenie kell a magán- és családi életet a közvetlen és súlyos környezeti károkozástól (*küszöb-szabály*). Ez mind a magán, mind a közsféra tevékenységére kiterjed. A hatóságoknak informálniuk kell a nyilvánosságot az esetleges környezeti kockázatokról. A hatóságok adott esetben a környezet védelme érdekében (*mint törvényes célt követve*) korlátozhatják a magán és családi élet tiszteletben tartásához való jogot. Ezen döntések azonban megfelelő jogalappal kell, hogy rendelkeznek, valamint arányban kell állniuk az elérni kívánt céllal. Az államnak mérlegelnie kell és egyensúlyban kell tartania az adott érdekeket, amely tevékenységében széles mérlegelési jogkör áll a rendelkezésére. A magán- és családi élet, valamint az otthon tiszteletéhez való jog ugyanakkor korlátozható a környezet védelme tekintetében.

Az *Első Kiegészítő Jegyzőkönyv* 1. cikke értelmében a tulajdon védelmet élvez a környezeti károkozástól, és adott esetben a természeti katasztrófáktól; valamint a tulajdonjog korlátozása lehetséges a környezet védelme érdekében. Az egyének bár jogosultak a tulajdonuk békés élvezetére, és védelemben részesülnek a tulajdonuktól

való jogtalan megfosztástól, ez azonban nem garantálja a tulajdon egészséges környezetben való élvezetét. A tulajdon békés használatát az államnak hatáskörén belül tevőlegesen is elő kell mozdítania és megfelelő környezeti standardokat kell biztosítania, annak érdekében, hogy a tulajdon ne veszítsen olyan mértékben az értékéből, hogy az a kisajátítás kategóriájába essen. A természeti katasztrófák következtében károsodott tulajdonnal kapcsolatban nem szükségszerűen áll fenn az állam tulajdon védelmi pozitív kötelezettsége. Természeti katasztrófák esetében ugyanis az állam elsősorú kötelessége az emberi élet védelme. Az állami hatóságok korlátozhatják a tulajdon élvezetének jogát a környezet védelme, mint közérdek miatt. E korlátozásnak azonban törvényesnek és arányosnak kell lenni az elérni kívánt céllal. Az állam kötelessége a közérdek és az egyéni érdekek közötti egyensúly megteremtése. Az államnak széles mérlegelési jogköre van a végrehajtásban, valamint annak eldöntésében, hogy a végrehajtás következményeit igazolja-e a közérdek. Az érdekek ütközésénél a gazdasági érdekeknek vagy más emberi jogoknak (*mint például a tulajdonhoz való jog*) nincs automatikus elsőbbségük a környezetvédelemmel szemben.

Sem az Egyezmény, sem a bírói gyakorlat nem teszi az állam kötelezettségévé a környezet védelmét, vagy a környezetvédelem biztosítását. A környezeti károkozás tilalmát sem találjuk meg az Egyezmény rendszerében. A jövő nemzedékekért érzett felelősség, a szennyező-fizet elve és a megelőzés elve sem élvez védelmet, azonban a környezetvédelmi célok és alapelvek már megjelennek az ítélkezési gyakorlatban, a közös értékekre való utalásként.

A Bíróság az eljárási oldalt is védi bizonyos szinten: a 2. cikk alapján az állam kötelezettsége, hogy biztosítsa az információhoz való hozzáférést meghatározott körülmények között. Az állam köteles az információt kifejezetten biztosítani azon egyének számára, akik élete veszélyeztetve van. Az államnak továbbá a 10. cikk alapján biztosítania kell az információ megszerzéséhez, valamint továbbításához való jogokat mind az egyének, mind a kollektívák számára. Ez nem jelenti azt, hogy a hatóságok hivatalból kötelezve lennének a környezeti információ gyűjtésére, feldolgozására és terjesztésére. A 10. cikkben lefektetett információhoz való jog korlátozható, ha a korlátozás jog által előírt (*precíz, hozzáférhető, valamint előrelátható*),

jogos cél által vezérelt, valamint szükséges egy demokratikus társadalomban (*nyomós társadalmi igény*).

A *döntéshozatalban való részvételhez való jog* alapján az államnak kellő súllyal figyelembe kell venni az érintett egyének érdekét a környezetet érintő döntések esetén. A nyilvánosságnak tudnia kell képviseltetnie magát a hatóságok előtt. Ahol a hatóságoknak komplex környezeti és gazdasági kérdésekről kell döntést hoznia, ott a döntéshozatal alatt megfelelő kutatást kell végezni és tanulmányokat kell készíteni, annak érdekében, hogy előre meg lehessen állapítani a lehetséges környezeti hatásokat, valamint, hogy az ütköző érdekeket ki lehessen egyenlíteni. A döntéshozatal során keletkezett kutatások és tanulmányok anyagához továbbá hozzáférést kell biztosítani a nyilvánosság számára. A döntéshozatal alatt az állam kötelessége biztosítani, hogy a különböző érdekek megfelelő súllyal számításba legyenek véve. Minden érintett joga a döntést bíróság vagy egyéb független szerv előtt hatékony módon megtámadni, amikor az egyén meggyőződése, hogy az érdekei nem lettek megfelelően számításba véve.

Az *igazságszolgáltatáshoz való joggal* kapcsolatban a Bíróság kimondta, hogy ha az állam nemzeti jogrendszerében megtalálható az egészséges környezethez való, akkor e jog megsértése esetén az állam köteles biztosítani az igazságszolgáltatáshoz való jogot. Ehhez a vitának valósnak és komolynak kell lennie; valamint az eljárás kimenetele közvetlenül kell, hogy befolyásolja e jogot, vagy kötelezettséget. A környezetvédő civil szervezetek, amelyek a nemzeti jog alapján *locus standival* rendelkeznek, akkor rendelkeznek a bírósághoz fordulás jogával, ha áldozati státuszban vannak. A közérdek védelmében tett *actio popularis* kísérleteket a Bíróság elfogadhatatlannak nyilvánítja. A 2. cikk alapján védett döntéshozatalban való részvétel jogának megsértése esetén is fennáll a bírósághoz fordulás joga. Ehhez nem feltétel, hogy az adott döntés meghatározó legyen a kérelmező jogaira nézve, vagy, hogy súlyos veszély álljon fenn. Az államnak biztosítania kell a hatékony jogorvosláthoz való jogot minden egyén számára, akiknek az élethez való joga sérült környezetet érintő ügyek során.

A legkiterjedtebb védelemmel tehát az információhoz való jog rendelkezik. A 10. cikk alapján ugyanis főszabály szerint nem csak az egyének, de a környezetvédő civil szervezetek joga is védve van. A döntéshozatalban való részvétel már nem élvez

ennyire széles védelmet. Az államnak csak az a kötelessége, hogy az érintettek érdekeit kellő súllyal figyelembe vegye. Ezáltal az államnak nem kötelessége a közvetlen demokrácia eszközeivel a nyilvánosságának döntési jogot adni, de még az érintettekkel sem köteles konzultációt lefolytatni. Az érdekek kiegyenlítésében az államnak széles a mérlegelési jogköre. Kiemelendő, hogy a Bíróság a gazdasági érdekeket, vagy egyéb emberi jogok védelmét nem tekinti egyértelműen előbbre való érdekeknek a környezetvédelemmel szemben. A Bíróság elismeri a környezetvédelem egyre erősödő fontosságát. Az Egyezmény által védett igazságszolgáltatáshoz való jog természetesen csak az Egyezményben védett jogokhoz kapcsolódik, így az egészséges környezethez való jog egyéb elemeinek megsértése esetén az egyént csak akkor illeti meg az igazságszolgáltatáshoz való jog, ha a nemzeti jogrendszerben elismerést nyert ez a jog.

Az Egyezmény nemcsak, hogy nem védi az egészséges környezethez való jog/ környezet védelméhez való jog minden elemét, de a meglévő jogvédelemhez sem a legegyszerűbb hozzáférni. Az elfogadhatósági kritériumok szűkre szabják a potenciálisan elfogadható kérelmek körét. Az egészséges környezettel kapcsolatban a „legrelevánsabb” elfogadhatósági kritériumok az áldozati státusz és a jelentős hátrány kitétele. Egy egyén nagy valószínűséggel csak akkor fordul a strasbourgi bírósághoz, ha áldozatként jogai sérülését állítja. Az NGO-k azonban, amelyek az Egyezmény 34. cikke értelmében az egyének mellett szintén beadhatnak kérelmet, tipikusan közérdekeket szolgálnak, kollektív érdekeket juttatnak kifejezésre. Ennek ellenére a kollektív érdekek védelme már az elfogadhatósági szakasznál akadályba ütközik, mivel az NGO-nak is áldozati státusszal kell rendelkeznie. Magában az áldozati státusz sem elegendő, ugyanis az áldozati státuszban lévő egyéneknek vagy nem-kormányzati szervezeteknek jelentős hátrányt kell elszenvednie ahhoz, hogy a kérelem elfogadható legyen.

Bár az egészséges környezethez való jog/ környezet védelméhez való jog több eljárási elemét is védi az EJEB, átfogó védelemről nem beszélhetünk. Az eljárási jogok érvényesítése közvetlen érdekeltiséghez kötött, az állam magasabb szintű környezetvédelmi kötelezettsége pedig teljesen hiányzik. Az Egyezmény kifejezetten nem tartalmazza a környezet védelméhez való jogot, csak közvetve említ pozitív kötelezettséget főleg a 2. cikkel és a 8. cikkel kapcsolatban. Az Egyezmény az

egészség védelmét is csak közvetve tartalmazza, így abszolút hiányzik egy érzékeny mérce a környezet védelmével, illetve a környezeti károkozással kapcsolatban.

5. De lege ferenda

Az egészséges környezethez való jog átfogóbb védelme az EJEE rendszerében két úton érhető el: az Egyezmény dinamikus értelmezése, illetve egy – kifejezetten e jogra vonatkozó – kiegészítő jegyzőkönyv által.

Bár az Egyezmény 1953-ban lépett hatályba, a Bíróság értelmezési gyakorlatának köszönhetően a védelmi szint nem ragadt meg az 50-es években. A Bíróság az Egyezmény dinamikus értelmezésén keresztül igazítja az Egyezményt a mindenkori követelményekhez, és tartja fenn annak naprakész, „*living instrument*” karakterét. A Bíróság 1978-ban a *Tyrrer kontra Egyesült Királyság ügyben*¹ mondta ki először, hogy az Egyezményt mindig az *adott kor követelményeinek* fényében kell értelmezni, és az ítékezés során a társadalmi, tudományos, jogi és szociális fejlődés eredményeit valamint a közös európai standardokat figyelembe kell venni. Az Egyezmény csak a Bíróság dinamikus értelmezése útján képes elérni a célját, és ezáltal legitim eszköz maradni. A Bíróság legitimitásióját az Egyezmény evolutív értelmezésére egy adott kérdés tekintetében az európai konszenzus, a fennálló közös európai standardok adják, amely az alkotmányos hagyományokban és a közös nemzetközi elkötelezettségekben ölt testet. Ebből következik, hogy ha egy adott kérdésben hiányzik az európai konszenzus, akkor a Bíróság nem tud élni a dinamikus értelmezés eszközével.

Magától értetődő, hogy másfajta védelemre van napjainkban szükség például az adatvédelem terén, mint 60 évvel ezelőtt. Ugyanez a környezetvédelemre is vonatkozik. A nemzetközi környezetjogi szabályozás, és így az egészséges környezethez való jog is majd húsz évvel az Egyezmény hatálybalépése után kezdett el fejlődni. Európában a környezetvédelem egyre jelentősebb politikaformáló tényező. A Bíróság ezt felismerően gyakran hivatkozik egyéb nemzetközi jogi forrásokra, hogy alátámassza, a környezetvédelem közös értéként jelenik meg a 47

¹ *Tyrrer kontra Egyesült Királyság (ítélet: 1978, ügyszám: 5856/72).*

tagállam értékrendjében. A Bíróság a közös értékrend megállapítása érdekében nem köti magát kizárólag az ET dokumentumokhoz. Olyan jogforrásokra is előszeretettel hivatkozik, amelyek bár nem az ET égisze alatt születtek, de az Egyezményben részes felek nagy száma implementálta azt. Ilyen jogforrás például az Aarhusi Egyezmény, amelyre a Bíróság már több ízben hivatkozott a környezeti eljárásjogok védelme tekintetében.² Nem az Aarhusi Egyezmény az egyetlen jogforrás, amelyre a Bíróság az egészséges környezethez való joggal kapcsolatban támaszkodik. Találunk hivatkozást a Stockholmi és a Riói Nyilatkozatokra,³ NB ítéletre,⁴ EU-jogra,⁵ valamint általánosan az európai⁶ és a nemzetközi standardokra is.⁷

Az Egyezmény „*living instrument*” karakterének köszönhetően a Bíróság magasabbra emelhetné az állam pozitív védelmi kötelezettségét, az élethez való jogból (2. cikk), valamint a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogból (8. cikk) kiindulva. E kötelezettségnek magában kell, hogy foglalja a környezet elemeinek védelmét és a természeti erőforrásokkal való racionális gazdálkodást. A Bíróság legitimitációját ehhez a lépéshez a közös alkotmányos hagyományok adnák, ugyanis az Európa Tanács 47 tagállamából 30 állam alkotmányában található meg a környezet védelme mit érték, vagy kötelezettség. Az ET polgárainak közel 2/3-át továbbá olyan alkotmány védi, amely tekintettel van a környezetvédelemre, az egészséges környezethez való jogra, valamint a generációk közötti méltányosságra. A Bíróság továbbá az eljárási jogok védelmi szintjét is ki tudná terjeszteni, ha vélelmezné a környezetvédelmi civil szervezetek érintettségét, és így a közvetett áldozati státuszt. A legitimitációt e lépéshez az a tény adná, hogy az ET 41 tagállama ratifikálta az Aarhusi Egyezményt, amely nemzetközi szerződés napjainkra a környezeti eljárás jogok legmagasabb szintű mércéjévé nőtte ki magát, és amely előírja, hogy egy állam nem határozhat meg olyan szigorú feltételeket, hogy az gyakorlatilag lehetetlen helyzetbe hozza a civil szervezeteket az érdekérvényesítés terén. Továbbá mind nemzeti és nemzetközi szinten a környezeti jogok

² Taşkin ítélet: i. m., Demir és Bayakara ítélet: i. m., Tătar ítélet: i. m., Grimkovskaya ítélet: i. m..

³ Taşkin ítélet: i. m., Tătar ítélet: i. m., Okay és mások ítélet: i. m.

⁴ Tătar ítélet: i. m. Bős-Nagymaros hivatkozás.

⁵ Mangouras ítélet: i. m. 2004/35, valamint a 2005/35 irányelvekre utalás.

⁶ Önerýildiz ítélet: i. m.

⁷ Borysiewicz ítélet: i. m.

szabályozásának exponenciális növekedése figyelhető meg, az egyre nagyobb méreteket öltő környezeti problémák jelentkezésével összefüggésben. A Bíróság azzal tudná megtartani az Egyezmény naprakész és hatékony jellegét, ha ezekre a faktorokra érdemben reagálna.

A dinamikus értelmezés eszköze természetesen korlátozott. Tisztább jogi megoldás lenne, ha a *környezet védelméhez való jog* kiegészítő jegyzőkönyv formájában az Egyezmény részét képeznék. A környezet védelméhez való jog biztosítaná az eljárási oldal hiányzó elemeinek a védelmét, valamint állami kötelezettségként írná elő a környezet védelmét, a környezetszennyezés megelőzését, valamint a természeti erőforrások racionális használatának biztosítását. A kiegészítő jegyzőkönyvhöz azonban hiányzik a politikai elhivatottság.

IV. A témakörben publikált irodalom jegyzéke

- *Az egészséges környezethez való jog – elméleti megközelítésben*
in: ProFuturo – A jövő nemzedékek joga
Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának jog- és államtudományi folyóirata – 2016/2, 24-38. o.
<http://profuturo.lib.unideb.hu/cikk/cikk/5853b30051169>
- *Review – D. Moeckli – S. Shah – S. Sivakumaran (eds.): International Human Rights Law*
Veronika Greksza
in: Pécs Journal of International and European Law (PJIEL) 2016/1, 77–99. o.
http://ceere.eu/pjiel/wp-content/uploads/2016/06/74_PJIEL201601_PJIEL201601.pdf
- *Az egészséges környezethez való jog védelmének európai tendenciái napjainkban*
in: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Alapelvek és Alapjogok – Konferencia Kötet, Szeged 2015, 173–181. o.
- *Questions on a Comprehensive Protection of the Right to a Healthy Environment in Strasbourg*
in: Pécs Journal of International and European Law (PJIEL) 2015/1, 19–27. o.
http://ceere.eu/pjiel/wp-content/uploads/2015/04/002_14_25.pdf
- *Review – Christoph Grabenwarter: The European Convention on Human Rights – A Commentary*
in: Pécs Journal of International and European Law (PJIEL) 2014/1, 97–99. o.
(társszerző: Johannes Lukas Hermann)
http://ceere.eu/pjiel/wp-content/uploads/2013/12/PJIEL_2014_I.100-102.pdf
- *Az Európai integráció alapvető értékei és célkitűzései*
in: Greksza Veronika/Mohay Ágoston, Bevezetés az Európai Unió Jogába, PTE ÁJK Európa Központ, STUDIA EUROPAEA sorozat része Pécs 2014, 20–29. o.
- *Hatáskörmegosztás az Európai Unió és tagállamai között*
in: Greksza Veronika/Mohay Ágoston, Bevezetés az Európai Unió Jogába, PTE ÁJK Európa Központ, STUDIA EUROPAEA sorozat része Pécs 2014, 30–38 o.
- *Az Európai Unió tevékenységi területei*
in: Greksza Veronika/Mohay Ágoston, Bevezetés az Európai Unió Jogába, PTE ÁJK Európa Központ, STUDIA EUROPAEA sorozat része Pécs 2014, 89–101. o.
- *A Yukos-ügy: Gazdasági társaságok az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt*
in: JURA, PTE ÁJK 20. évfolyam 2014. 2. szám 203-213. o.

- *The Right to Water – A Specific Environmental Issue in need of a Comprehensive European System of Guarantees*
in: Greksza Veronika/Szabó Marcel (szerk.), *Right to Water and the Protection of Fundamental Rights in Hungary*, PTE ÁJK Európa Központ STUDIA EUROPAEA sorozat része, Pécs 2013, 194-211. o.

- *Környezetvédelem és fogyasztóvédelem az Európai Unióban*
in: Greksza Veronika/Mohay Ágoston (szerk.), *EU-SCHOLA: Tanári kézikönyv az Európai Unióról*, PTE ÁJK Európa Központ, STUDIA EUROPAEA sorozat része Pécs 2012, 85-98. o.

- *Egészséges környezethez való jog az Emberi Jogok Európai Egyezményében?*
in: Koncz István/Nagy Edit (szerk.), *Nemzedékek együttműködése a tudományban: nemzetközi tudományos PhD konferencia előadásai*, PEME 2012, 83-92. o.
(<http://www.peme.hu/userfiles/IV.%20Konf.%20Politika,%20Jog%20II.%20r%C3%A9sz.pdf>)

- *Az egészséges környezethez való jog szabályozásának alapvető kérdései*
in: Drinóczi Tímea/Naszladi Georgina (szerk.), *Studia Iuvenum Iurisperitorum. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Hallgatóinak tanulmányai* 6, Pécs, PTE ÁJK, 2012, pp. 77-94. o. (<http://sii.ajk.pte.hu/files/studia-iuvenum-iurisperitorum-6-2012.pdf>)